

3^η διάλεξη

Οι βιβλιοθήκες στο Βυζάντιο

- Στην ακμή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας πολλές πόλεις είχαν δημόσια βιβλιοθήκη (συνήθως αυτές κατασκευάζονταν όμως από ιδιωτικές δωρεές). 356: ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ίδρυσε το 356 ένα αντιγραφικό εργαστήριο, το οποίο εξυπηρετούσε μια αυτοκρατορική βιβλιοθήκη, η οποία επέτρεπε κάποια περιορισμένη πρόσβαση στο κοινό. Καταστράφηκε από πυρκαγιά το 475. Αλεξάνδρεια: συλλογή βιβλίων στο Σεραπείον (= ναός αφιερωμένος στον θεό Σέραπις), καταστράφηκε από πυρκαγιά το 391. Την ίδια περίοδο υπάρχουν και άλλες βιβλιοθήκες, οι οποίες συνδέονται με χριστιανικές εκκλησίες και σχολεία. Ιεροσόλυμα: ιδρύθηκε βιβλιοθήκη από τον πατριάρχη της πόλης Αλέξανδρο.
- Τέλος βασιλείας Ιουστινιανού Α': οι βιβλιοθήκες στο Βυζάντιο έχουν λιγοστέψει αισθητά. Από εκεί και στο εξής: υπήρχαν μικρές ιδιωτικές συλλογές, η διατήρηση μιας βιβλιοθήκης ήταν προνόμιο θεσμών με σκοπούς (Πατριαρχείο, σχολείο, ανάκτορο, εκκλησία, μοναστήρι). Μικρός αριθμός σωζόμενων χφφ. από τον 4^ο ως τον 8^ο αι. και η απουσία αναφορών για το θέμα στις πηγές: αδύνατο να δοθούν επαρκείς πληροφορίες για τις βιβλιοθήκες της περιόδου και την οργάνωση και την ιστορία των ιδρυμάτων που τις συντηρούσαν. Π.χ. το μόνο που γνωρίζουμε για την πατριαρχική βιβλιοθήκη ήταν ότι διατηρούσε χφφ. με κείμενα αιρετικών σε ειδικό κυτίο. Πρακτικά συνόδων: αποδεικνύουν ότι υπήρχαν βιβλιοθήκες ή αρχεία που παρείχαν βιβλία για τις δογματικές συζητήσεις και αντιπαραθέσεις.
- Τέλη 8^{ου} αι.: ήταν διαθέσιμα στους αναγνώστες ένας πολύ μεγάλος αριθμός βιβλίων, πολύ μεγαλύτερος από αυτά που διαθέτουμε σήμερα. Φώτιος (9^{ος} αι.): έγραψε τη *Βιβλιοθήκη*, συλλογή βιβλιοκρισιών για πάρα πολλά κείμενα, αλλά δυστυχώς δεν μας δίνει πληροφορίες πού βρίσκονταν αυτά τα χφφ. (αν ήταν μέρος της ιδιωτικής του συλλογής ή ευρετηριάζονταν κάπου άλλου). Αρέθας Καισαρείας (10^{ος} αι.): διέθετε είκοσι βιβλία, τα περισσότερα με κείμενα αρχαίων συγγραφέων.
- Διαθέσιμες μαρτυρίες: δεν μας επιτρέπουν να ανασυνθέσουμε τις ιδιωτικές βιβλιοθήκες των λογίων της μεσοβυζαντινής περιόδου. Μιχαήλ Ψελλός: δεν άφησε ίχνη ιδιοκτησίας σε κάποιο σωζόμενο χειρόγραφο. Δεν γνωρίζουμε πολλά για τη συλλογή του Ευσταθίου Θεσσαλονίκης, εκτός από τα λίγα χφφ. που αντέγραψε ο ίδιος. Πιθανώς πολλά από τα χφφ. που χρησιμοποίησαν

βρισκόντουσαν σε κάποια ιδρυματική βιβλιοθήκη. Όταν κάποιος κληρικός προβιβαζόταν σε επίσκοπος, ίσως έπαιρνε κάποια βιβλία μαζί του στον νέο του ρόλο (π..χ. Μιχαήλ Χωνιάτης).

- Παλαιολόγεια περίοδος: επιφανείς διδάσκαλοι και λόγιοι ήταν σε θέση, παρά την οικονομική κρίση και την πολιτική κατάρρευση της αυτοκρατορίας, να μαζέψουν έναν αριθμό βιβλίων που θα ήταν χρήσιμα για τις διδακτικές και πνευματικές δραστηριότητες (π.χ. Μάξιμος Πλανούδης και Δημήτριος Τρικλίνιος, οι οποίοι ήταν και αντιγραφείς και σχολιαστές αρχαίων κειμένων). Πλανούδης: ίσως στηρίχτηκε στην εξεύρεση βιβλίων και σε κάποια μοναστική βιβλιοθήκη, εφόσον και ο ίδιος ήταν μοναχός.
- Βιβλιοθήκη σχολείου στο Salento της Ιταλίας περίπου το 1300: διέθετε περίπου 32 βιβλία, ίσως αυτός ο αριθμός να ίσχυε και για άλλα σχολεία της ίδιας περιόδου. Δεν γνωρίζουμε αν το ίδιο ίσχυε και για ιδιωτικές βιβλιοθήκες. Μονή αγίου Ιωάννη Θεολόγου (Πάτμος): κατάλογος κτίτορα οσίου Χριστοδούλου: 330 βιβλία βρίσκονταν στη συγκεκριμένη μοναστική βιβλιοθήκη.
- Βιβλιοθήκη Μεγίστης Λαύρας Αγίου Όρους, βιβλιοθήκη μονής αγ. Αικατερίνης Σινά: μεγάλος αριθμός βιβλίων σε αυτές τις βιβλιοθήκες.

Η κινητικότητα των χειρογράφων στον βυζαντινό Άθωνα: η πρόσκτηση χειρογράφων από τα αθωνικά μοναστήρια. Μαρτυρίες από τις ιδιωτικές διαθήκες και δωρεές

- **Παραγωγή χειρογράφου στο Βυζάντιο:** επίπονη και πολυέξοδη διαδικασία. Αντιγραφέας: κούραση, έλλειψη φυσικού φωτός, επίπονη στάση του σώματος κατά την αντιγραφή, απουσία μυωπικών γυαλιών στο Βυζάντιο. Παραγγελία χφ.: έξοδα για τον κώδικα και τη δουλειά του αντιγραφέα (όσο πιο πολύτιμος ήταν ένας κώδικας, τόσο ανέβαινε και το κοστολόγιο). Χφφ.: αντικείμενα συμβολικής και υψηλής οικονομικής αξίας, σημαντική η δωρεά ή η κληροδότησή τους ιδιαίτερα σε μοναστικά εγκαθιδρύματα, όπως οι μονές του Αγίου Όρους.
- **Αθωνικές μονές:** μοναστική πολιτεία είκοσι μονών και εξαρτημάτων τους (κελλιά, σκήτες, καθίσματα). Είδος μοναστικής δημοκρατίας, με δικά της διοικητικά όργανα και θεσμούς (Πρώτος, Σύναξη κτλπ). Τόποι άσκησης και συγκέντρωσης κειμηλίων ανυπολόγιστης αξίας, όπως είναι εικόνες, δώρα αυτοκρατόρων, ευγενών, χειρογράφων και άλλων πολύτιμων αντικειμένων.
- **Βιβλιοθήκες Αγίου Όρους:** τα περιεχόμενα και η εξέλιξή τους απασχόλησε αρκετά την προγενέστερη έρευνα. Σε αυτές εντοπίζονται κώδικες ποικίλου περιεχομένου (κλασικά κείμενα, Πατέρες της Εκκλησίας, θετικές επιστήμες) και αρκετά πολύτιμα χφφ. που δωρήθηκαν από αυτοκράτορες (π.χ. ευαγγέλιο Καντακουζηνού στη Βατοπεδίου), εκπροσώπους των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων ή από λόγιους που εκάρησαν μοναχοί σε κάποια αθωνική μονή (ΣΗΜ.: ένας πολύτιμος κώδικας στη βιβλιοθήκη του μοναστηριού δεν θα προσέλκυε πάντοτε την προσοχή των άλλων μοναχών, σε συνάρτηση με το μορφωτικό τους επίπεδο). Περιεχόμενο βιβλιοθηκών: επαυξήθηκε σημαντικά την περίοδο του Ησυχασμού λόγω του υψηλού μορφωτικού επιπέδου πολλών συγχρόνων αγιορειτών μοναχών. Κατά τη διάρκεια των αιώνων κάποια χφφ. εφθάρησαν ή υφαρπάχθηκαν (περίπτωση απαλλοτρίωσης χφ. Πλάτωνα από Μανουήλ Β και Κυδώνη). Σε αυτό το πεδίο, δεν αξιοποιήθηκαν ικανοποιητικά τα πολυάριθμα βυζαντινά έγγραφα των αρχείων του Αγίου Όρους, αντικείμενο της δικής μας μελέτης οι βυζαντινές διαθήκες και δωρεές που ευρετηριάζονται στα αρχεία του Άθωνα.
- **Δωρεά:** σύμβαση με την οποία ο δωρητής παρέχει ένα περιουσιακό αντικείμενο στον δωρεοδόχο χωρίς αντάλλαγμα, αυξάνοντας την περιουσία

του δεύτερου. Είναι χαριστική δικαιοπραξία, που απαιτεί συμφωνία των μερών, ενώ για ακίνητα είναι υποχρεωτικός ο συμβολαιογραφικός τύπος.

- **Διαθήκη:** είναι μια τυπική μονομερής δικαιοπραξία, μέσω της οποίας ένα πρόσωπο (διαθέτης) ορίζει νομίμως τον τρόπο διανομής της περιουσίας του μετά τον θάνατό του. ΣΗΜ.: στη δική μας περίπτωση, όταν ο διαθέτης έχει καρεί μοναχός, η διαθήκη εκτελείται πριν από τον θάνατό του (απαραίτητη η δωρεά όλων των υπαρχόντων του στο μοναστήρι).
- **Διαθήκες και δωρεές στο Βυζάντιο:** εμπίπτουν, βάσει είδους, στην κατηγορία των ιδιωτικών εγγράφων, και ένας μικρός αριθμός αυτών διασώζεται σήμερα στα αρχεία των μονών του Αγίου Όρους. Συγκεκριμένα, σήμερα σώζονται 66 δωρεές και 17 διαθήκες, των οποίων η σύνταξη χρονολογείται με βεβαιότητα στη βυζαντινή περίοδο. Τα εν λόγω έγγραφα κατέχουν ιδιαίτερη και πολύπλευρη σημασία για τη σύγχρονη έρευνα, καθώς: 1). περιέχουν χρήσιμες πληροφορίες για τον βίο και τη δράση διαθετών και δωρητών, 2). απαριθμούν τα περιουσιακά στοιχεία ιδιωτών, 3). αναφέρουν αξιώματα και στοιχεία του ισχύοντος κάθε φορά βυζαντινού δικαίου, παρέχοντας με αυτόν τον τρόπο πολύτιμα δεδομένα στη μελέτη της Ιστορίας του Δικαίου, και 4). παρέχουν χρήσιμες μαρτυρίες για την εξέλιξη της περιουσιακής κατάστασης των μονών του Αγίου Όρους.
- **Στόχος της ανακοίνωσής μας:** εστιάζοντας το ενδιαφέρον στις υφιστάμενες βυζαντινές διαθήκες και δωρεές που σώζονται σήμερα στα αρχεία του Αγίου Όρους, να αναδείξουμε μέσω αυτών των εγγράφων τα βιβλία που κληροδοτήθηκαν και δωρήθηκαν στις αθωνικές μονές και σε εξαρτήματά τους κατά τους βυζαντινούς χρόνους.
- **Αρχεία μονών Αγίου Όρους:** σώζονται 66 δωρεές και 17 διαθήκες της βυζαντινής περιόδου. Μόλις σε 4 δωρεές και 5 διαθήκες παρατίθενται αναφορές στην εκχώρηση βιβλίων σε αθωνικές μονές και σε εξαρτήματά τους.
- **1. Γενικόλογες αναφορές σε διαθήκες (χωρίς να δίνεται πληροφορία για το περιεχόμενο των βιβλίων):**
 - **Διαθήκη μοναχής Μαρίας (4 Νοεμβρίου 1098):** κληροδότηση στη μονή Βατοπεδίου βιβλίων που βρίσκονται σε ιδιόκτητη εκκλησία της στην περιοχή του Ροδολίβους: «... τῇ εὐλαβεστάτῃ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου, ... καὶ τὰ ἐπίλοιπ(α) βιβλία τ(ῆς) ἐκκλη(σίας) μου».
 - **Διαθήκη Θεοδώρου Κεραμέως (12 Απριλίου 1284):** εκθρονισμένος αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης και ιδρυτής της μονής Σωτήρος Χριστού Παντοδυνάμου στη Θεσσαλονίκη. Κληροδοτεί στο μοναστήρι όλα τα

ευρισκόμενα εκεί υπάρχοντά του. Ὑπαρξη διαθήκης στα έγγραφα της Μεγίστης Λαύρας: η μονή στη Θεσσαλονίκη απορροφήθηκε από τη Μεγίστη Λαύρα: «Ἀλλὰ καὶ ὁ πανιερώτ(α)τος ἐπίσκοπο(ς) Πελαγονί(ας) κύρ(ις) Δημήτρ(ι)ος, εἰ ἔτι περισώζονται ἅπερ μοι εἶχε/βιβλία ...».

- **Διαθήκη μοναχῆς Νυμφοδώρας (19 Σεπτεμβρίου 1445):** ακολουθεῖ το παράδειγμα του συζύγου της, Μάρκελου, και κληροδοτεῖ την περιουσία της στην περιοχή της Ιερισσού στη μονή Ξηροποτάμου: «... τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐκκλησί(αν) μετὰ πάντ(ων) εἴτι ἂν ἔχη ... βίβλος ἢ σκεῦος οἶον δήποτε».
- **2. Γενικόλογες αναφορές σε δωρεές (χωρίς πληροφορία για το περιεχόμενο των βιβλίων):**
 - **Δωρεά Ιακώβου, μοναχοῦ της μονῆς Καλαφάτου (Σεπτέμβριος 1065):** ενημερώνει τον ηγούμενο της Μεγίστης Λαύρας, Αθανάσιο, ὅτι δωρίζει την περιουσία του στη μονή: «... Ἐπὶ τουτο γὰρ δέδωκα ... βιβλι(ον)».
 - **Δωρεά ιερομόναχου Ματθαίου Περδικάριου (Ιούλιος 1240):** δωρίζει στους κατὰ σάρκα γιους του, μοναχοῦς Διονύσιο, Ιωαννίκιο και Μάξιμο, το μοναστήρι της Αγίας Τριάδος στη Θεσσαλονίκη, το οποίο ιδρύθηκε ἀπὸ τον Ματθαῖο και συνιστοῦσε μετόχι της Μεγίστης Λαύρας: «... καὶ τὰ ἄρτίως ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ εὕρισκόμε(ε)να βιβλία».
 - **Δωρεά μοναχοῦ Λαυρεντίου Κλάδωνος (Νοέμβριος 1324):** δωρίζει στη μονή Ξενοφώντος το μικρό μοναστήρι της Θεοτόκου στη Θεσσαλονίκη, που ιδρύθηκε ἀπὸ τον ἴδιο. Στην ἐκκλησία της μονῆς υπάρχουν κάποια βιβλία: «... εἰκονισμ(ά)τ(ων), βιβλί(ων) ...».
- **3. Διαθήκες και δωρεά που μας πληροφοροῦν για το περιεχόμενο των βιβλίων που εκχωροῦνται:**
 - **Διαθήκη μοναχοῦ Θεόδουλου (Θεοδοσίου Σκαράνου) (1270-1274):** κληροδοτεῖ ὅλη την περιουσία του στην περιοχή της Ερμουλίας (σημ. Ορμύλια Χαλκιδικῆς) στη μονή Ξηροποτάμου: «... Ἐν πρότ(οις) ὁ ναὸ(ς) τ(ῆς) ὑπεραγί(ας) Θεοτόκου καὶ ἑτερα παρ[ε]κλησια δύο ὁ ἅγιος Δημήτρ(ιος) (καὶ) ὁ ἅγιος Νικ(ό)λ(αος), ἐντὸ(ς) δε τ(ῆς) ἐκκλη(σίας) ... Εὐ(αγγέλιον) καθημεριν(ὸν) βεβρ(α)ν(ον) (καὶ) Ἀπόστ(ο)λο(ς) καθημερινὸ(ς) βεβρ(α)νο(ς), Χρισόστ(ο)μο(ς), μ(έ)γ(ας) Βασίλ(ειος), πρωηγ(ι)ασμ(έν)η), παρακλητ(ικῆν), ψαλτ(ή)ρ(ιν), μινέ(ων) κωμ(ά)τ(ια) τρία ἔχων μην(ας) ε', Θεολόγ(ος), τιπι(κὸν) τοῦ ἁγίου Σάββα βανββήκην(ον), Θεοτοκάρην, ἀναγνωστικ(ὸν) πανηγιρηκ(ὸν) μετὰ ἐνδήμ(α)τ(ος) μαύρου».

- **Διαθήκη ιερομονάχου Νείλου (1330/1331):** ιδρυτής μονυδρίου αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, βρισκόταν στα εδάφη της μονής Δοχειαρίου. Περιγράφεται ο τρόπος ίδρυσης του μοναστηριού και αναφέρεται πώς θα πρέπει οι κληρονόμοι να διαχειριστούν τα ζητήματα της μονής, ένα εκ των οποίων ήταν και η σχέση του μονυδρίου με τη Δοχειαρίου. Κληροδοτεί στην αδελφότητα το καθολικό του μονυδρίου: «... Βιβλία (δὲ) ταῦτα τετραεὺάγγελον καὶ πραξαπόστολος βέβρανά μηναιᾶ κομμάτια ὀκτώ, μῆνες ιβ΄, κ(αὶ) ταῦτα βέβρανά ψαλτήριον βέβραν(ον) βιβλίον τοῦ ἁγίου < > βέβρανον θεοτοκάρ(ιν) τοῦ Μαυρόπ(ους) βαμβίκινον βιβλίον λεγόμενον Γλυκᾶς [εὐ]χολόγιον βέβρανον συναξάρια β΄ παρακλητ(ικὸν) τ[ὸ δ]εύτερον βιβλί(ον) θεοτοκάριν ἕτερον (καὶ) τοῦτο βαμβίκινον κλίμακ(ας) βιβλία β΄, τὸ μὲν βαμβίκινον, τὸ δὲ ἕτερ[ον βέ]βρανον [βιβλί]ον ἔχων κεφάλαια διάφ[ορα βιβλ]ίον ὁ ἅγιος Μακάριος (καὶ) ἕτερον ὁ ἅγιος Μάρκος βιβλί(ον) ὁ ἅγιος Θεόδωρος Ἑδέσσης πανηγυρικ(ὸν) βιβλίον βέβρανον προφητεῖαι] (καὶ) τριώδ(ιον) συμ[πρ]όφητ(ον)».
- **Δωρεά δεσπότη Θωμά Κομνηνού Πρεάλυμπου και της συζύγου του, Μαρίας Αγγελίνας Δούκαινας Παλαιολογίνας (Μάιος 1375):** δωρίζει στη μονή Μεγίστης Λαύρας και τον ηγούμενό της, Κύριλλο, την εκκλησία της Θεοτόκου Γαβαλιωτίσσης στα Βοδενά (σημ. Ἑδεσσα) και μια σειρά άλλων υπάρχόντων τους. Πλήθος βιβλίων στο εσωτερικό της εκκλησίας: «... τὰ δὲ ἕτερα εἴτε ἱερὰ σκεύει εἴτε βιβλία ... ἐγράφησαν ἰδί(ως) ἐν καταστίχῳ» καὶ «... εὐαγγέλιον ἐγκοσμημέν[ον • ἕτερον] εὐαγγέλιον (καὶ) ἐκλάπη ὁ κόσμος του • τετραεὺάγγελον ἐγκοσμημέν(ον) ... Εἰσὶ (καὶ) τὰ βιβλία ἅπερ ἀφῆκα ἐγώ, τριώδιν βέβρανον, κατα Ματθαῖον βέβρανον, Θεολόγος βέβρανον, οἱ Μαργαρίται τοῦ Χρυσοστόμου βέβρανον, πανηγυρικ(ὸν) βέβρανον, συναξάριν τετραμηναῖον, θεοτοκάρια β΄, εἰρμολογεῖον, πεντηκοστάριν (καὶ) λειτουργίαι γ΄ ... τετραεὺάγγελον, ἐξαήμερον, Μεταφραστήν, πραξαπόστολον (καὶ) Βουλ[γάραν?] (καὶ) πατερικὰ β΄, Θεολόγος, στιχεράριν, ψαλτήριν, εὐχολογεῖον, συναξάριν, ἕτερον Μεταφραστήν, ἕτερ(ον) πραξαπόστολον, λαυσαϊκόν, δογματικόν. ... στιχεράριν, ψαλτήριν, πραξαπόστολον, θεοτοκάριν, πανηγυρικόν, ὠρολόγιν, συναξάριν, Θεολόγον. ... μηναῖον Μάρτιον, μηναῖον Ἀπρίλλ(ιον), μηναῖον Μάϊον, μηναῖον Ἰούνιον, μηναῖον Ἰούλ(ιον), μηναῖον Σεπτέβριον (καὶ) μηναῖον ἐξαμηναῖον χειμωνικόν ἔχον (καὶ) ψαλτήριν ...

εὐαγγέλιον, τετραεὐαγγέλιον, τυπικόν, σχηματολόγ(ιον), παρακλητικόν, τριώδιν, κομμάτια β' μηναιᾶ (καὶ) ἀπόστολος».

• **Συμπεράσματα:**

- 1. Διατίθενται καὶ δωρίζονται 98 βιβλία σε αθωνικὲς μονές καὶ μετόχιά τους.
- 1. Μηναιᾶ: 20 χφφ.
- 2. Εὐαγγέλια: 9 χφφ.
- 3. Ἀπόστολος: 6 χφφ.
- 4. Θεοτοκάρια: 6 χφφ.
- 5. Συναξάρια: 5 χφφ.
- 6. Πανηγυρικά: 4 χφφ.
- 7. Ψαλτήριον: 4 χφφ.
- 8. Λόγοι Γρηγορίου Θεολόγου: 4 χφφ.
- 9. Λειτουργίες (χωρὶς νὰ διευκρινίζεται ποιὲς εἶναι): 3 χφφ.
- 10. Παρακλητικὴ: 3 χφφ.
- 11. Κλίμακα Ἰωάννη Σιναΐτη: 2 χφφ.
- 12. Εὐχολόγιον: 2 χφφ.
- 13. Πατερικά κείμενα (χωρὶς νὰ διευκρινίζεται γιὰ ποιά πρόκειται): 2 χφφ.
- 14. Τριώδιον: 2 χφφ.
- 15. Στιχηράριον: 2 χφφ.
- 16. Βίοι ἁγίων ἀπὸ τὸν Συμεὼν Μεταφραστή: 2 χφφ.
- 17. Ὁμιλίες Ἰωάννη Χρυσοστόμου: 1 χφ.
- 18. Μαργαρίται Ἰωάννου Χρυσοστόμου: 1 χφ.
- 19. Τριώδιον μαζὶ μὲ Προφητεῖαι: 1 χφ.
- 20. Ὁμιλίες Μεγάλου Βασιλείου: 1 χφ.
- 21. Τυπικὸν τοῦ Ἁγίου Σάββα: 1 χφ.
- 22. Ὡρολόγιον: 1 χφ.
- 23. Σχηματολόγιον: 1 χφ.
- 24. Προηγιασμένη Θεία Λειτουργία: 1 χφ.
- 25. Βίος κάποιου ἁγίου: 1 χφ.
- 26. Κείμενο/Κείμενα δογματικοῦ περιεχομένου: 1 χφ.
- 27. Τυπικὸ ἀγνώστου περιεχομένου: 1 χφ.
- 28. Διάφορα κεφάλαια (πιθανῶς παραινετικοῦ χαρακτῆρα): 1 χφ.
- 29. Εἰρμολόγιον: 1 χφ.
- 30. Πεντηκοστόριον: 1 χφ.
- 31. Προφητεῖαι: 1 χφ.
- 32. Λαυσαϊκὴ Ἱστορία Παλλαδίου: 1 χφ.
- 33. Ἔργα τοῦ ὁσίου Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου: 1 χφ.
- 34. Ἔργα τοῦ ὁσίου Μάρκου τοῦ Ἐρημίτη: 1 χφ.
- 35. Ἔργα τοῦ ὁσίου Θεοδώρου Ἐδέσσης: 1 χφ.
- 36. Εἰς τὰς ἀπορίας τῆς Θείας Γραφῆς Μιχαὴλ Γλυκᾶ¹: 1 χφ.

¹ Ὁ Οἰκονομίδης, ἐκδότης τοῦ ἐν λόγῳ ἐγγράφου, εἰκάζει πὼς μὲ τὴν φράση *βιβλίον λεγόμενον Γλυκᾶς* ἐννοεῖται εἴτε τὸ *Χρονικὸν* τοῦ ἴδιου συγγραφέα εἴτε ἡ ἐξηγητικὴ τοῦ πραγματεῖα γιὰ τὴν Ἁγία Γραφή

- 37. *Εξαήμερος* Μεγάλου Βασιλείου: 1 χφ.
- 38. *Βουλγάρα* (κείμενο σχετικό με τὴ βυζαντινὴ ὕμνογραφία ἢ μουσικὴ ἢ οἱ ἐξηγήσεις τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας στὶς ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου)²: 1 χφ.
- Δεν ὑπάρχει κάποιος κώδικας κοσμικοῦ περιεχομένου.
- 22 περγαμηνοὶ κώδικες καὶ 4 βομβύκινοι κώδικες.
- Επένδυση χφφ.: ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἔφερε κάποια ἐπένδυση μαύρου χρώματος, δύο ἄλλα ἦταν διακοσμημένα, ἐνῶ σὲ ἕτερο χφ. ὁ διάκοσμος εἶχε κλαπεῖ.
- Σὲ κάθε περίπτωση, δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε, ἐλλείψει ἄλλων σχετικῶν μαρτυριῶν, ἐὰν ὅλοι οἱ προαναφερθέντες κώδικες (ἢ τουλάχιστον κάποιοι ἐξ αὐτῶν) μεταφέρθηκαν στὶς βιβλιοθηκὲς τῶν ἀθωνικῶν μονῶν ἢ παρέμειναν, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς ἰδιοκτησίας τους, στοὺς ναοὺς ποὺ ἀναφέρουν οἱ διαθήκες καὶ οἱ δωρεές.

(Oikonomidès, *Actes de Docheiariou...*, ὅ.π., 135). Θεωροῦμε πιθανότερο νὰ πρόκειται γιὰ τὸ δεύτερο ἔργο.

² Lemerle – Guillou – Svoronos – Papachryssanthou, *Actes de Lavra III...*, ὅ.π., 106.